

KOMUNIKACJA EGALITARNA WE WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYŹNIE

IWONA LOEWE

Instytut Językoznawstwa, Uniwersytet Śląski, Katowice, Polska

LOEWE, Iwona: Egalitarian communication in contemporary Polish language. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2025, Vol. 76, No. 3, pp. 570–584.

Abstract: The author's research objective is to describe the phenomenon of communicative egalitarianism. The article presents remarks on contemporary nominative practices within national communities that recognize inclusivity as a social and linguistic value. The author addresses the question of how communicative practices in contemporary Polish reflect the egalitarian and identity-related tendencies characteristic of current public discourse. An important conceptual clarification introduced in the article concerns the distinction between *non-discriminatory language* and *egalitarian language*. The former is applied to members of different racial or ethnic groups within a dominant community, while the latter is primarily used in reference to women within a male-dominated public discourse. The article is organized into four thematic sections, each corresponding to a distinct communicative domain: 1) Institutional communication grounded in respect for the addressee; 2) Communication respecting sexual and romantic orientation; 3) Communication acknowledging and respecting femininity; 4) Communication sensitive to neurodiversity. The author conducts a reconnaissance of spoken and written language practices corresponding to these four categories. The first category encompasses practices related to the use of noun doublets referring to persons, collective nouns, and various forms of linguistic neutralization. In written communication, this includes the use of keyboard symbols such as the underscore (_) and the slash (/), which serve as graphic markers of gender inclusivity. This group also includes initiatives such as the Jasnopis project, which promotes clarity, accessibility, and inclusivity in public and institutional communication. The second category includes the use of noun endings such as *-e* and *-u*, as well as the verbal inflectional particle *-u* employed as an alternative to gender-marked verb forms. These morphological strategies serve to neutralize grammatical gender and promote greater inclusivity in reference to individuals of diverse sexual and romantic orientations, *x-forms*, *xatives*, *dukaisms*, personatives. The third category comprises feminine noun forms and feminatives, which serve to linguistically represent and affirm women's presence and agency within public and professional discourse. The fourth category includes expressions that distance the description from the individual, favoring person-first formulations such as *a verbally diverse person* or *a person with neurodivergent experience*.

Keywords: inclusivity, feminism, neuroatypicality, non-heteronormativity, romantic orientation

WPROWADZENIE

Moim zamierzeniem badawczym jest opis egalitaryzmu komunikacyjnego, który coraz chętniej praktykują użytkownicy polszczyzny. Dokonam także komentarza

językoznawczego do opracowań naukowych, które są tej komunikacji poświęcone. W pewnym zakresie jest to opis uniwersalny, jeśli przyjąć uwagi ogólne o systemie języka fleksyjnego, jakim jest język polski. Są to też uwagi o współczesnych praktykach nominacyjnych społeczności narodowych, które inkluzywność uznają za wartość. Zadałam sobie przed przystąpieniem do pracy badawczej pytanie: w jaki sposób praktyki komunikacyjne we współczesnym języku polskim odzwierciedlają równościowe oraz tożsamościowe tendencje obecnego dyskursu publicznego.

W celu odpowiedzi na to pytanie dokonałam rekonesansu prac językoznawczych w tym zakresie (równość, tożsamość, inkluzywność) poprzedzonego własnym doświadczeniem akademickim, naukowym oraz obywatelskim. W wyniku tych dwu zabiegów w artykule poddane zostaną obserwacji cztery obszary tematyczne. W ich zakresie odbywają się praktyki językowe użytkowników polszczyzny. Obszary tematyczne, do których odnoszę się w artykule, to:

1. sposoby dostępności różnych adresatów do komunikacji instytucjonalnej;
2. sposoby mówienia i pisanie o osobach nieheteronormatywnych oraz ich doświadczeniach;
3. sposoby nazywania kobiet pełniących funkcje i role społeczne oraz wykonujących zawody;
4. sposoby mówienia i pisanie o osobach nieneuronormatywnych oraz o ich doświadczeniach.

UZGODNIENIA TEORETYCZNE

Określony przedmiot obserwacji sytuuję na tle kulturowo-społecznym. Można wszak przyjąć, że refleksja nad sposobami werbalizacji treści ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb odbiorcy (*first person language*) może przyjść dopiero w sprzyjających jej warunkach kulturowych oraz społecznych. Dokonało się to współcześnie na tle definitywnego zamknięcia ery kolonializmu (lata 70. ubiegłego wieku), potem autonomizacji terytoriów (Bałkany), uzyskiwania coraz większych swobód obywatelskich w zglobalizowanej części świata, wreszcie na tle postępującej demokratyzacji społeczeństw (partycypacja obywatelska), a co za tym idzie egalitaryzacji, czyli ruchów równościowych. W ślad za tymi faktami ideowymi, socjalnymi i kulturowymi postąpili także użytkownicy języka dostrzegający w nim narzędzie wyrażania własnej tożsamości, mówienia o niej innym, a także mówienia jednych do drugich. Rzecz współcześnie rozpoczął protest przeciw używaniu wyrazu *Murzyn* (Łaziński 2007) w języku polskim na oznaczenie osoby pochodzenia afrykańskiego na rzecz politycznie poprawnego *Afroamerykanina*.¹ Ale do tych przykładów, które

¹ W roku 2024 w polszczyźnie obraźliwe są nie tylko *Murzyn*, *czarny*, ale także *czarnuch*, *asfalt*, *brykiet*, *negatyw*. W artykule z roku 2002 Aneta Wysocka jako nominacje neutralne podawała *Afrykańczyk*, *Afrykaner*, *Afroamerykanin* (Wysocka 2002). W artykule Ohii-Nowak (2020) znajduje się omówienie zagadnienia związanego z nazywaniem w polszczyźnie Afroamerykanów oraz bogata literatura na ten temat.

dały początek współczesnej refleksji nad językiem niedyskryminującym, sięgać nie będę. Podaję początek tego namysłu i reakcji w praktykach językowych, ponieważ opracowanie języka niedyskryminującego jest jakby zwierciadlanym odbiciem języka równościowego. Supozycją dla praktyk języka niedyskryminującego jest ‘nazwij mnie w sposób neutralny, bym nie różnił się od większości’, zaś supozycją języka równościowego jest ‘nazwij mnie i mów do mnie z poszanowaniem mojej tożsamości, która jest odrębna od większości lub dominujących trendów’. W pierwszym przypadku są to ludzie innej rasy w społeczności dominującej na danym terytorium, w drugim przypadku to na przykład kobiety w świecie zdominowanym przez mężczyzn (zawody, funkcje, role, rodzaj rzeczowników itd.). Pomiędzy tymi przypadkami lokują się interesy innych społeczności. To osoby nieheteronormatywne, neuro-różnorodne czy osoby z doświadczeniem niepełnosprawności albo bezdomności. Grupy takie można wyodrębnić obecnie, ale wcale nie wiadomo, czy nie powstaną inne zbiorowości, które staną się dopiero świadome swoich potrzeb emocjonalnych oraz psychicznych. Jedno jest pewne. Powstawały i powstają w odpowiedzi na ustalone urządzenie świata: ograniczonego do dwu płci, przewidującego pewne zachowania społeczne jednostki, świata honorującego ludzi pracujących, zamieszkujących pod pewnym adresem, zdrowych fizycznie i psychicznie.

UZGODNIENIA TERMINOLOGICZNE

„Idea inkluzywności języka ma swoje źródło w etyce słowa rozumianej jako dobro w stosunkach międzyludzkich. Etyczna komunikacja oparta jest na empatii, szacunku do rozmówcy i życzliwości wobec niego, a także na dążności do porozumienia” (Kołodziejek 2022b, s. 5) – taki punkt widzenia znajdziemy w Poradniku: jak mówić i pisać o grupach narażonych na dyskryminację. Tak rozumianą ideę inkluzywności chciałabym w prowadzić do niniejszego artykułu. Aleksander Kiklewicz postawę taką określa jako „kooperacyjną”, zaś o interakcji tego typu pisze, że jest „przyjazna” (Kiklewicz 2023). Jeszcze inną perspektywę przyjęli autorzy poradnika wydanego przez Newsroom w roku 2023. Piszą w nim o egalitaryzmie społecznym, który ma swoje odwzorowanie w języku i można go codziennie wprowadzać w życie. Pogląd o współczesnej istotności egalitaryzmu komunikacyjnego ma szersze – ale też wymierne – tło w pracy członków Parlamentu Europejskiego (Jak Parlament....2024). Dotyczy to między innymi rekomendacji „dotyczących sporządzania i tłumaczenia <<publikacji i komunikatów Parlamentu>> ” (Tomaszewska – Jamka 2024, s. 35).

Jeszcze inną perspektywę stosuje w swoich pracach Anna Niepytalska-Osiecka, która określa zbiór takich zabiegów językowych jako „słownictwo wrażliwe”. Pisze, że „należy [je-IL] rozumieć jako wyrazy i ich połączenia dotyczące sfer wymagających ostrożności i specjalnego traktowania, ponieważ mają związek ze sprawami ważnymi dla określonych grup ludzkich” (Niepytalska-Osiecka 2024,

s. 115). Inną ścieżką nazewniczą podążają badacze francuskiego obszaru językowego. Dla komunikacji wrażliwej na osobę odnoszą liczne wyrażenia. „Dupuy (2020, s. 2) zauważa na przykład, że „terminy epicenowy, niebinarny i inkluzywny mogą być mylące, ponieważ często są błędnie używane zamiennie” (według Golda – Żywicka 2024, s. 135 tłum. IL). Tymczasem polscy romanisci Paweł Golda oraz Natalia Żywicka dowiedli analizą metalingwistyczną, że stosowane wyrażenia w odniesieniu do interesującej mnie w tym artykule tematyki można pogrupować na dwa rodzaje: znane refleksjom językoznawczym i bez metalingwistycznego zaplecza, por.

„Certains des termes analysés ont des étymologies ancrées dans des concepts linguistiques: ⟨L. épïcène⟩ renvoie à l'épïcénie, ⟨L. dégenré⟩ au genre, ⟨L. neutre⟩ au neutre, ⟨L. non binaire⟩ à la binarité des genres, ⟨L. démasculinisé⟩ au masculin. En revanche, certains n'ont pas de racines directes dans le langage métalinguistique, comme ⟨L. égalitaire⟩, ⟨L. non sexiste⟩, ⟨L. non discriminatoire⟩, ⟨L. inclusif⟩” (Golda – Żywicka 2024, s. 153).

W dalszej części artykułu zostają zaprezentowane wyniki obserwacji praktyk językowych współcześnie żyjących Polaków w zakresie komunikacji wrażliwej społecznie, komunikacji egalitarnej, włączającej, języka inkluzywnego (Walkiewicz 2022; Dyszak 2024; Kołodziejek 2022a, b; Niepytalska-Osiecka 2024) dokonywane w mowie i/lub piśmie. Podane grupy przykładów są przewidziane przez system języka polskiego, możliwe do zastosowania, wreszcie zalecane. W artykule nie podejmuję się analizy oraz syntezy, która ewaluje te trzy dyspozycje (zgodność z normą, użytkowość, wskazanie do stosowania).

KOMUNIKACJA INSTYTUCJONALNA Z POSZANOWANIEM ADRESATA

Komunikacja oficjalna w pierwszorzędym kodowaniu oznacza język dokumentów, aktów, rozporządzeń czy ogłoszeń. Oznacza to ekspozycję na język w formie pisanej zadany do czytania. Cechami takiej komunikacji w języku polskim są depersonalizacja, wysoki poziom abstrakcyjności, składnia strony biernej dominująca nad stroną czynną, duży udział czasowników synsemantycznych, słownictwo specjalistyczne, formułiczność, imperatywność (Rutkowski 2015, s. 45 – 49). Każda modyfikacja wspomnianych eksponentów prowadzi według Aleksandra Kiklewicza do próby kooperacji z odbiorcą, w tej komunikacji najczęściej określanego jako *petent*. Kiklewicz uznaje stosowanie w komunikacji z urzędem *deminutywów* oraz *kolokwializmów* za *lojalizm* (Kiklewicz 2023, s. 76). Jako przykład podaje komunikat instrukcyjny wygłaszany przez kontrolującego bilety w środkach komunikacji publicznej, por.

Bileciki do kontroli, proszę!

Autor uznaje, że „używane w językach słowiańskich np. sufiksy deminutywne [...] wyrażają nie tylko mały rozmiar przedmiotu, lecz także — w niektórych sytuacjach — intencję nadawcy, aby zasygnalizować adresatowi przyjazny, wzajemny charakter interakcji” (Kiklewicz 2023, s. 297). Ten rodzaj zabiegu czyni komunikację instytucjonalną bardziej konciliacyjną. Inne z kolei zabiegi czynią z niej komunikację włączającą, kiedy w odniesieniu do osób nadawca próbuje zastosować zwroty obejmujące maksymalny zasięg adresatów. Paweł Golda oraz Natalia Żywicka piszą, że do technik włączających należą trzy techniki: dublet (*Panie i Panowie*), rzeczownik zbiorowy (*Państwo, Policja, społeczność*) albo neutralizacja (*osoby zgromadzone na sali*) (Golda – Żywicka 2024, s. 139). Sposobem na honorowanie różnorodności zbioru adresatów w komunikacji instytucjonalnej jest stosowanie w druku oraz komputeropisie ukośnika [/] lub znaku podłogi [⌋], które rozdzielają zakończenia wyrazów oznaczających żeńskich i męskich adresatów (Golda – Żywicka 2024, s. 138 – 139). Jak pisze Aleksandra Walkiewicz, zastosowanie tych form pozwala dopasować zakończenie wedle wyboru, wszakże „pozostają [one-IL] w ramach paradygmatu binarnego” (Walkiewicz 2022, s. 88). Tak postąpili autorzy poradnika *Jak pisać...* (Kostrzewa et al. (eds.) 2023), a innym przykładem jest strona internetowa Uniwersytetu Jagiellońskiego w odwołaniu do manifestu zielonej transformacji (Manifest UJ), por.

*REGULAMIN WEWNĘTRZNY RADY KLIMATYCZNEJ UNIWERSYTETU
JAGIELLOŃSKIEGO [...]*

1. Członkowie_kinie Rady biorą czynny udział w jej pracach, w szczególności uczestnicząc w jej posiedzeniach oraz spotkaniach grup roboczych. Członkowie_kinie Rady są zobowiązani_ne do zgłaszania Radzie tematów, z którymi zwrócili_ty się do nich przedstawiciele_lki społeczności akademickiej.

2. Członkowie_kinie wybierają spośród siebie koordynatora_kę Rady i jej zastępcę_czynię, która zastępuje jego_ją w przypadku, kiedy ten_ta nie może wypełniać swoich zadań, albo w zakresie wskazanym przez koordynatora_kę. Koordynator_ka i jej zastępca_czyni pełni swoją funkcję przez okres kadencji Rady.

Kolejnym przykładem egalitaryzmu jest wrażliwość na poziom zrozumiałości tekstu pisanego. Otóż w roku 2012 w polskiej przestrzeni akademickiej powstał projekt *Jasnopis*, którego zadaniem było zwiększenie dostępności (czyli zrozumienia) użytkowników języka do tekstów pisanych. Projekt cieszył się tak dużą popularnością i miał tak skuteczne metody, że w roku 2019 przyjął postać komercyjną. Zespół językoznawców i marketingowców stworzył stronę internetową z dostępem do aplikacji oraz poradników i narzędzi pod adresem <https://jasnopis.pl/prosty-jezyk/>. Autorzy informują między innymi, że

„Prosty język stanowi długo wyczekiwaną odpowiedź na [...] wyzwania. Wpisuje się [...] w szeroki kontekst polityki dostępności – równania szans w dostępie do

usług i informacji.[...] Standardy języka łatwego do czytania i rozumienia są opracowywane przez takie organizacje jak Inclusion Europe” (*Jasnopis*).

Zespół pracuje naukowo na tyle skutecznie, by 29 października 2024 roku udostępnić polską wersję *plain language* w postaci standardów prostego języka. Z pomocą tego czterostronicowego poradnika każdy użytkownik polszczyzny może bezpłatnie i z powodzeniem uprościć tekst przez siebie napisany, aby zapewnić swojemu adresatowi skuteczny odbiór (*Ustandaryzowane zasady prostego języka* <https://jasnopis.pl/prosty-jezyk/>)

Uproszczenie dotyczy słownictwa, składni i stylu przy zachowaniu funkcjonalności takich tekstów, jak na przykład ogłoszenia, monity, rozporządzenia, uchwały, opisy ofert. Jak widać z podanych przykładów, twórcami takich tekstów bardzo często są podmioty instytucjonalne. To im zaleca się i umożliwia tworzenie tekstów dostępnych z poszanowaniem potrzeby i chęci zrozumienia tekstu przez adresata. Ten rodzaj praktyk społecznych i symbolicznych uznają za wyraz włączania do dyskursu publicznego jak największej liczby osób. Są one użytkownikami języka, nie zawsze jak dotąd mogli zrozumieć oficjalne teksty pisane, skierowane wszakże do nich samych.

KOMUNIKACJA Z POSZANOWANIEM ORIENTACJI SEKSUALNEJ I ROMANTYCZNEJ

Współcześnie w polskim dyskursie publicznym społeczność o innej – niż powszechnie dotąd przyjęta orientacji seksualnej i romantycznej – określa się internacjonalnym akronimem „LGBTQIAP+” (lesbijka, gej, osoba biseksualna, transpłciowa, queer, interpłciowa, aseksualna, panseksualna). Osoby, które można objąć tym skrótem, stanowią w Polsce 5 procent społeczeństwa, to znaczy jest ich około 2 miliony (Dalia Research za: Kostrzewa et al. (eds.) 2023, s. 40). Na ich rzecz działa ponad 60 organizacji pozarządowych (stowarzyszeń i fundacji) i grup nieformalnych. Jedną z nich – organizacja Lambda – przygotowuje regularnie (2020–2023) poradnik, jak rozmawiać z tymi społecznościami oraz jak pisać o nich. Podaje się w nim informacje zarówno ogólne, jak i szczegółowe. Do pierwszych należą spostrzeżenia, że lepiej wobec tożsamości, która przysługuje tym osobom, mówić *transpłciowość*, *homoseksualność*, *niebinarność* (Kostrzewa et al. (eds.) 2023, s. 12) niż *transseksualizm*, *homoseksualizm*, *niebinaryzm*. Podobnie ogólne są zalecenia, by używać peryfraz, które tradycyjnie mają dyspozycję eufemizacji: *orientacja seksualna*, *romantyczna*, *małżeństwo osób tej samej płci* (Kostrzewa et al. (eds.) 2023, s. 13). Z kolei przymiotniki neutralnie opisujące tę społeczność lub jej członków to: *bezpłciowy*, *nieheteronormatywny*, *niecisłciowy*.

Do szczegółowych zaleceń należą sposoby pisania o sobie członków społeczności niebinarnych. Są to osoby, które nie identyfikują się ani z płcią męską, ani z płcią żeńską lub identyfikują się z każdą z tych płci czy też odczuwają zmienną tożsamość

płciową albo nie przypisują sobie żadnej ze znanych płci. Autorzy poradnika uznają tę tożsamość za „równorzędną (i równoprawną) postać zróżnicowania tożsamości płciowej” (Kostrzewa et al. (eds.) 2023, s. 18). Zabiegi słowotwórcze polegają na użyciu:

rzeczowników z końcówką *-e*, por. *aktywiszcz-e* (obok żeńskiej postaci *aktywistka*, męskiej *aktywista*), *studeńc-e* (obok żeńskiej postaci *studentka*, męskiej *student*);

rzeczowników i zaimków z końcówkami *-u*, por. *astronautu*, *studentu*, *radnu*, *onu* (obok *astronauta*, *astronautka*, *student*, *studentka*, *radny*, *radna*, *on*, *ona*);

czasownikowych form czasu przeszłego czasowników z neutralną końcówką *-u*: *zrobiłum*, *przyszłuś*, *śmiałyście się*).

Efekty wymienionych trzech strategii noszą nazwę: *neutratywów*, a te, które aktywują końcówki *-u* – *dukaizmów/ dukatywów* (Kostrzewa et al. (eds.) 2023, s. 23; Tambor).²

Innym sposobem włączania w język tych społeczności jest rezygnacja z rzeczowników na korzyść wyrażenia poprzedzonego hiperonimem *osoba*. W efekcie *student*, *kierowniczka*, *mistrzyni*, *lekarz* przyjmują postać równoległą: *osoba studiująca*, *osoba kierująca*, *osoba mistrzowska*, *osoba lekarska* (Kostrzewa et al. (eds.) 2023, s. 23; Biłas-Pleszak et al. (eds.), 2023). Te formy noszą nazwę *osobatywów*.

Wyjściem odmiennym, które sprawdza się w komunikacji pisanej, są *iksatywy*, czyli używanie znaków zastępujących, jak *x* * lub *_* (tzw. podłogi), np. *onx*, *on** czy *on_*. Formy te są przydatne w piśmie, ale trudne do wymówienia (Golda – Żywicka 2024; Kostrzewa et al. (eds.) 2023).

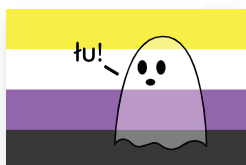
Wskazane wyżej praktyki ilustrują poniższe obrazki z podpisem ze strony internetowej społeczności (fot. 1).

Neutratywy i rodzaj neutralny

Ze względu na końcówki „-tóm”, „-toś” i „-to”, flaga rodzaju neutralnego i neutratywów przedstawia łosia z łozem.

Dukatywy i dukaizmy

Ze względu na końcówki „-túm”, „-tuś” i „-tu”, flaga dukaizmów i dukatywów przedstawia duszka krzyczącego „tu!”.

Iksatywy

<https://zaimki.pl/> dostęp 25.01.2025.

Autorzy strony umieścili na niej *Manifest Niebinarnej Polszczyzny*, który praktykują we wpisach, artykułach oraz poradnikach. W trosce o propagowanie swoich

² Dukaizmy jako eponim powstały od nazwiska autora powieści, który po raz pierwszy zastosował tę technikę w języku literackim (Dukaj 2018).

propozycji w symbiozie z kulturą wizualną społeczność rozpowszechnia wiedzę o formach neutralnych oraz ich stosowaniu w mediach digitalnych (za pomocą strony internetowej oraz blogów) a ponadto w społecznościach platform medialnych (Instagram, Facebook, X). Działania także mają symbiotyczny charakter, ponieważ do opowieści werbalnych o swoich praktykach, społeczność aktywistów dołącza także etykiety obrazkowe, w postaci załączonych obrazków (fot.1) w najnowszych wersjach z 2025 roku. Są to flagi queerowe promujące i wspierające kolejno używanie rodzaju neutralnego, wersji gramatycznej rodzaju neutralnego z wykorzystaniem głoski -u-, wreszcie z wykorzystaniem literki -x- w miejscach na rodzaj gramatyczny polskich form fleksyjnych, *przyszł-o-ś/przyszł-u-ś/przyszł-x-ś* (por. *Byłom, byłość...* 2003).

Działalność społeczna jest tylko jedną z możliwości propagowania komunikacji włączającej. Od kilku lat aktywnie udzielają się instytucje oraz językoznawcy. W sprawie neutratywów oraz feminatywów trzykrotnie zabierała już głos Rada Języka Polskiego, która publicznie informuje użytkowników polszczyzny o swojej opinii w odniesieniu do modnych, popularnych, uznanych za wartość przez określone kolektywy zmian językowych (2003, 2012, 2019). Z kolei gremia naukowe publikują na użytek swoich społeczności akademickich albo dla szeroko pojętego środowiska uczelnianego w Polsce poradniki, w których zawarte są propozycje nominacji osób wraz z motywacją dla kultury inkluzywnej oraz dla samych form nazywających (Chmura-Rutkowska – Szpyra-Kozłowska 2023; Kostrzewa et al. 2023; Kołodziejek 2022b; Biłas-Pleszak et al. (eds.) 2023; Tambor). Wreszcie także językoznawcy wzięli na warsztat badawczy nowe nominacje w polszczyźnie i dokonują ich omówienia (Tomaszewska – Jamka 2024; Walkiewicz 2022), poszukują źródeł, dowodzą poprawności systemowej (Kołodziejek 2022a; Dyszak 2024; Żmigrodzki 2021).

KOMUNIKACJA Z POSZANOWANIEM ŻEŃSKOŚCI

Prace poświęcone kategorii żeńskości w polszczyźnie w ujęciu systemowym, leksykalnym oraz uzualnym publikowane były od lat kilkudziesięciu (Karwatowska – Szpyra-Kozłowska 2005; Łaziński 2006; Nowosad-Bakalarczyk 2009; Małocha-Krupa 2018; Szpyra-Kozłowska 2021, 2023a, b). Jaką ścieżkę nazewniczą przeszła kategoria *nazwy żeńska*, by przyjąć dzisiaj postać *feminatywu* pokazuje Ewa Woźniak (2024). Do I wojny światowej tworzenie żeńskich form zawodów i nazwisk było w polszczyźnie normą, odwrócenie zaś tego trendu nastąpiło w połowie wieku XX (Grochowska – Wierzbicka 2015, s. 45). W polszczyźnie można przyjąć ogólnie, że „Feminizacja polega na tworzeniu feminatywów, czyli rzeczowników, które nazywają kobietę i mają morfologiczny znacznik żeńskości” (Krysiak – Małocha-Krupa 2020, s. 230). W szczegółach badacze przyjmują dwojaki rozwiązania. Liderka badań nad sposobem wyrażania żeńskości w polszczyźnie – Jolanta Szpyra-Kozłowska – do feminatywów zalicza derywaty słowotwórcze od form męskich,

wyrazy z odmiennym rodzajem gramatycznym i semantycznym, wyrażenia i peryfrazy, odpowiednio *lekarka*, *babsztyl*, *Królewna Śnieżka*, *babcia klozetowa* (Szpyra-Kozłowska 2021, s. 51). Jest to zatem perspektywa bardziej semantyczna niż gramatyczna. Inne rozwiązanie przyjmuje Patrycja Krysiak. Obywa się ona bez określenia *feminatyw* na korzyść nazwy *żeńskiej*, z wyraźną perspektywą gramatyczną:

„Nazwy żeńskie to rzeczowniki o bezdyskusyjnie żeńskim rodzaju gramatycznym, desygnujące wyłącznie kobiety, niederywowane (jak np. matka, córka, lesbijka), derywowane od podstaw słowotwórczych męskoosobowych za pomocą sufiksów lub formantu paradygmatycznego (lekarka, zwyciężczyni, handlarka, przewodnicząca) oraz formacje niewywodzące się słowotwórczo od podstaw męskoosobowych (przedszkolanka, sufrażystka)” (Krysiak – Małocha-Krupa 2020, s. 114).

Przyjmowana jest również perspektywa słowotwórcza, która w klasę feminatywów włącza „potoczne nazwy czynności związane z wykonywaniem zawodu, np. dziennikarka, trenerka, fryzjerka, reporterka, spikerka, żołnierka. Znaczenie innych pokrywa się ze znaczeniem nazw przedmiotów, np. pilotka (=czapka), konduktorka (=torebka), kominiarka (=czapka), lub pomieszczeń, np. reżyserka, spikerka, kontrolerka” (Grochowska – Wierzbicka, 2015, s. 52).

Nad feminatywami w sposób akademicki, naukowy a zarazem instytucjonalny (permanentny) od roku 2010 pracuje zespół pod nazwą Pracownia Badań nad Słowotwórstwem Nazw Żeńskich (Krysiak – Małocha-Krupa 2020, s. 130). Owocem pracy tego kolektywu jest *Słownik nazw żeńskich polszczyzny* (Małocha-Krupa (ed.) 2015). Autorzy badania postaw społecznych wobec stereotypów płciowych, które zostało przygotowane w 2022 roku na zlecenie banku BNP Paribas, napisali:

„Kluczowym czynnikiem przewidującym otwartość na feminatywy jest otwartość w ogóle. Im bardziej stereotypowo i sztywno postrzegamy role płciowe i przypisane im zadania, tym trudniej nam pogodzić się ze zmianami – również tymi, które pojawiają się w warstwie językowej. Język zmienia postawy, ale i postawy wpływają na język” (*Jak język...* 2022).

Badanie pozwoliło uwiarygodnić przypuszczenia o dużej roli stereotypów u dorosłych oraz dużej roli obrazów w rozwoju dzieci (248 badanych w wieku od 9 do 13 lat):

„Neutralna instrukcja sprawiała, że udział kobiet na rysunkach dzieci wzrastał dwuipółkrotnie.[...] zmiana języka i sposobu, w jaki mówimy o przedstawicielach określonych zawodów, zmienia dziecięce postrzeganie – gwałtownie i istotnie rośnie akceptacja faktu, że w danej profesji może również spełniać się kobieta” (*Jak język...* 2022).

Wśród dorosłej części badanych udało się sprawdzić skojarzenia i stereotypy przypisywane kobietom i mężczyznom wykonującym różne zawody. W wyniku badania ustalono, że „niemal 40% dorosłych Polaków uczestniczących w badaniu ilość

ciowym przejawia przynajmniej umiarkowany entuzjazm wobec feminatywów. Częściej widać go wśród kobiet” (Jak język... 2022). Interesujące są przytoczone wyniki badania w ramach społecznej odpowiedzialności biznesu w zestawieniu z opracowaniem naukowym polskiej liderki badań nad feminatywami Szpyry-Kozłowskiej. Potwierdza ona w jednym z ostatnich artykułów, że „inkluzywność form androcentrycznych jest jedynie pozorna, ponieważ tworzą one w naszym umyśle przede wszystkim mentalne wyobrażenie mężczyzn, co przekłada się następnie na ich męską egzemplifikację w języku” (Szpyra-Kozłowska 2024, s. 18).

Przytoczyłam dane z badania, ponieważ daje ono wymierny wyraz temu, czym od początku XXI wieku z entuzjazmem zajmują się językoznawcy. Ich badania są odpowiedzią na wzrastającą aktywność społeczną kobiet, widoczną w Europie oraz poza nią, w sporcie i kulturze medialnej, w zarządzaniu i regulacjach prawnych. Niech za przykład posłużą odpowiednio demonstracje czarnych parasolek w Polsce, ruchy JaTeż (ang. MeToo) w USA, wyrównanie nagród dla kobiet i mężczyzn w Wielkich Szlemach tenisowych, zatrudnianie mężczyzn i kobiet w roli ekspertów, publicystów, komentatorów, prezenterów zwłaszcza w telewizji, zwiększony udział kobiet w zarządach firm i departamentów państwowych, uregulowanie stawek dla stanowisk a nie dla płci. Wszystkie te zabiegi można objąć kategorią egalitaryzmu społecznego i kulturowego.

Warto jeszcze dodać, że w perspektywie komunikacji wrażliwej w polskim dyskursie parlamentarnym zaobserwowano dwie strategie: feminizacji oraz neutralizacji. Do feminizacji badacze zaliczyli uzgadnianie rodzaju gramatycznego z rodzajem naturalnym w odniesieniu do konkretnej kobiety lub grupy kobiet, stosowanie form podwójnych w bezpośrednich zwrotach grzecznościowych (*posłanki i posłowie*). Do neutralizacji zaś: używanie określeń bez wyznacznika płci w odniesieniu do grup mieszanych lub osoby, której płci nie znamy; stosowanie nazw organów zgodnie z ich zapisem w prawie, tj. w formie męskiej (Tomaszewska – Jamka 2024, s. 35 – 36).

KOMUNIKACJA Z POSZANOWANIEM NEUROATYPOWOŚCI

Do języka polskiego weszły określenia, które uwzględniają mówienie i pisanie o osobach z rozpoznanymi stanami zdrowia określanymi jako dysleksja, ADHD, dyspraksja, spektrum autyzmu, zespół Tourette’a, mizofonia, jękanie, gielkot czy zespół Aspergera. Z nazywaniem wspomnianych syndromów lub stanów psychicznych zmagają się nie tylko użytkownicy polszczyzny, ale także leksykografowie, których zadaniem jest odwzorować słownictwo danego czasu (Żmigrodzki 2021, s. 115). Ostatnio pojawiły się rzeczowniki abstrakcyjne i derywowane od nich przymiotniki, które zbiorczo określają te jednostki: *neuroatypowość*, *neuroatypowy* oraz *nieneuroatypowość*, *nieneuroatypowy*. Czasami istnieje potrzeba indywidualizacji opisu, którą dotąd w polszczyźnie obsługiwały rzeczowniki derywowane od nazwy stanu: *auty-*

sta, autystyk, autyk, autystka, dyslektyk, dyslektyczka, aspergerowiec, aspi, asperger, aspergerka, mizofonik, mizofoniczka. Jak pisze jedna z badaczek tej grupy słownictwa, „słowa [te – IL] zamykają człowieka w ograniczonym formacie, uwypuklając jedną tylko cechę – zaburzenie funkcjonowania układu nerwowego, pomijają zaś całe bogactwo innych cech składających się na ludzką osobowość i tożsamość” (Niepytalska-Osiecka 2024, s. 116). Alternatywnym sposobem nazywania są wyrażenia przypominające mechanizm eufemizacji (osobatywy): *osoba w spektrum, osoba neuroróżnorodna, osoba nieneurotypowa, osoba neuroatypowa, osoba autystyczna, dziecko autystyczne*. W odniesieniu do sytuacji człowieka, które stały się jego niechcianym udziałem w ciągu życia, powstają wyrażenia, które podobnie stanowią ciąg ze wzrastającym stopniem wrażliwości społecznej i językowej. A zatem najpierw w polszczyźnie *osoba niepełnosprawna, bezrobotna, osoba werbalnie neuroróżnorodna* następnie substantywizujący rzeczownik *niepełnosprawna, bezrobotna*, wreszcie rezygnacja z przymiotnika z akcentem na abstrakcyjny rzeczownik, który oddala stan od podmiotu *osoba z doświadczeniem niepełnosprawności, osoba z doświadczeniem bezrobocia* i analogicznie: *osoba z doświadczeniem uzależnienia, osoba z doświadczeniem bezdomności* albo *osoba z werbalną neuroróżnorodnością*.

Jesienią 2023 roku miała swój początek w Polsce kampania „Jestem neuroróżnorodn_ą”. Cele fundacji JiM oraz Ministerstwa Rozwoju i Technologii (MRiT) spotkały się w sprawie lepszych warunków funkcjonowania osób nieneurotypowych (JiM; MRiT). W związku z tym fundacja przygotowała i opracowała poradnik edukacyjny a ministerstwo daje mu większy zasięg i umacnia tam zamieszczone rady swoją oficjalną pozycją. Departament o takim charakterze wspiera tym sposobem równocześnie osoby neuroatypowe w poruszaniu się na rynku pracy. Istnieją dowody na to, że język używany w stosunku do kolektywów, które mają cechy wykraczające poza powszechnie przyjęty przez społeczeństwo standard, wpływa zarówno na ich samopoczucie w grupie etnicznej, regionalnej, lokalnej, wreszcie towarzyskiej, jak i samoocenę (Sadowska 2021, s. 62).

ZAKOŃCZENIE

Omówione w artykule grupy mieszczą się w granicach zjawisk społeczno-kulturowych, których rozwinięte społeczeństwa demokratyczne potrzebują a nawet pożądamy w celu wydobywania i uszanowania różnorodności ludzi. Praktyki dotyczące uproszczenia tekstów instytucjonalnych – w szczególności administracyjnych form kontaktu pisanego – należą do szerokiej kategorii wspierania *plain language*. Praktyki, które skracają dystans między rozmówcami w oficjalnych kontaktach, realizują egalitaryzm społeczeństwa obywatelskiego. Sposoby nazywania kobiet w przestrzeni publicznej dla podkreślenia ich obecności w zmaskulinizowanych społeczeństwach są efektem także feminizacji gospodarczej, ekonomicznej (*glass ceiling*). Sposoby mówienia i pisanie o osobach z doświadczeniem niepełnosprawności, osób

nieheteronormatywnych oraz neuroatypowych są odzwierciedleniem szacunku większości dla sprawności oraz tożsamości mniejszości. Zakończę spostrzeżeniem, które ma charakter uniwersalny, bo dotyczy komunikacji medialnej i praktyk ponadnarodowych.

Współcześni nadawcy instytucjonalni a zwłaszcza prosumenci mediów ekranowych wykorzystują do ekspozycji swoich treści wszystkie kody, które wypracowała kultura. Dzisiejsze media to bowiem synergia kultury alfanumerycznej z wideosferą (Kiklewicz 2023, s. 278). Język werbalny w przekazie medialnym funkcjonuje w związku z dźwiękiem, widoczny jest na ekranie lub jakimś wyodrębnionym tle, często jest zdublowany jako mówiony i zapisany na ekranie. Na ruchomym banerze tekst jest nawet zapisany kilka razy. Język werbalny pozostaje samodzielny w audiodeskrypcji dla niedowidzących albo przybiera postać języka migowego dla słabo słyszących. We wszystkich wskazanych przypadkach praktyki nadawców włączają kolejnych odbiorców, czyli mają status strategii równościowych, wrażliwych społecznie. Warto dodać, że oprócz dostrzeżonej przeze mnie cechy włączania społecznego praktyki takie są skuteczne marketingowo, bo więcej znaków i dostępności oznacza większą liczbę odbiorców. A za tymi liczbami podążają wymiennie wysokie zyski.

Bibliografia

BIŁAS-PLESZAK, Ewa – MACIOŁEK, Marcin – SUJKOWSKA-SOBISZ, Katarzyna – PUCHAŁA, Jaśmina – TAMBOR, Jolanta – WĄSIŃSKA, Kinga (eds.) (2023): *Inkluzywny narzędziownik stanowisk, funkcji i zawodów w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (słownik fleksyjno-słotwórczy)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

CHMURA-RUTKOWSKA, Iwona – SZPYRA-KOZŁOWSKA, Jolanta (2023): *(Nie) równość płci w języku. Poradnik dla nauczycielek i nauczycieli*. Warszawa: Warszawskie Centrum Innowacji i Szkoleń, Urząd m. st. Warszawy.

DUKAJ, Jacek (2018): *Perfekcyjna niedoskonałość*. Warszawa: Wydawnictwo Literackie.

DUPUY, Aleksandra (2020): L'écriture inclusive : la définir pour mieux la comprendre, In: *Correspondance*. Dostęp: <https://correspo.ccdmd.qc.ca/document/lecriture-inclusive-la-definir-pour-mieux-la-comprendre/> [cyt. 20.04.2024].

DYSZAK, Andrzej S. (2024): Formy męsko- i żeńskoosobowe a niebinarni użytkownicy polszczyzny. U źródeł nowych zjawisk leksykalno-gramatycznych we współczesnym języku polskim. In: *Język Polski*, t. 104, nr. 1, s. 32 – 47. <https://doi.org/10.31286/Jp.00965>.

GOLDA, Paweł – ŻYWICKA, Natalia (2024): Inclusivité linguistique : une quête de clarté et de précision conceptuelle. In: *Studia Linguistica*, rocz. XLIII, s. 133 – 157 <https://doi.org/10.19195/0137-1169.43.8>.

GROCHOWSKA, Marta – WIERZBICKA, Agnieszka (2015): Produktywne typy słotwórcze nazw żeńskich we współczesnej polszczyźnie. In: *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica*, nr. 49, s. 45 – 55.

KARWATOWSKA, Małgorzata – SZPYRA-KOZŁOWSKA, Jolanta (2005): *Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

KIKLEWICZ, Aleksander (2023): *Estetyka a pragmatyka: estetyczne akty mowy*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

KOŁODZIEJEK, Ewa (2022a): Normatywne aspekty komunikacji inkluzywnej. In: *Studia Językoznawcze*, nr. 21, s. 23 – 34.

KRYSIĄK, Patrycja (2020): *Nazwy żeńskie we współczesnej leksykografii polskiej i francuskiej*. Wrocław: Atut.

KRYSIĄK, Patrycja – MAŁOCHA-KRUPA, Agnieszka (2020): Feminatywum, feminatyw, nazwa żeńska, żeńska końcówka – problemy terminologiczne. In: *Oblicza Komunikacji*, t. 12, s. 229 – 238.

ŁAZIŃSKI, Marek (2006): *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asy-metria rodzajowo-płciowa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

ŁAZIŃSKI, Marek (2007): Does Polish Murzyn Mean ‘Negro’? Negative Connotations of Nouns Identifying Groups. In: B. Brehmer – V. Ždanova – R. Zimny (eds.): *Beiträge der Europäischen Slavistischen Linguistik. POLYSLAV*. München: Sagner, t. 10, s. 71 – 77.

MAŁOCHA-KRUPA, Agnieszka (ed.) (2015): *Słownik nazw żeńskich polszczyzny*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

MAŁOCHA-KRUPA, Agnieszka (2018): *Feminatywum w uwikłaniach językowo-kulturowych*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut.

NIEPYTAŁSKA-OSIECKA, Anna (2024): Neuroróżnorodność z perspektywy języka inkluzywnego. In: *Język Polski*, t. 104, nr. 3, s. 115 – 128. <https://doi.org/10.31286/JP.00974>.

NOWOSAD-BAKALARCZYK, Marta (2009): *Płeć a rodzaj gramatyczny we współczesnej polszczyźnie*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

OHIA-NOWAK, Amaka Margaret (2020): Słowo „Murzyn” jako perlokucyjny akt mowy. In: *Przegląd Kulturoznawczy*, t. 3, s. 195 – 212.

RUTKOWSKI, Mariusz (2015): *Rozmowa urzędowa. Analiza konwersacyjno-dyskursywna*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.

SADOWSKA, Elżbieta (2021): Osoba z ASD, osoba ze spektrum, autystyk, osoba autystyczna czy osoba z autyzmem? Współczesne tendencje w nazewnictwie osób z ASD. In: *Poradnik Językowy*, z. 6, s. 52 – 64.

SZPYRA-KOZŁOWSKA, Jolanta (2021): *Nianiek, ministra i japonki. Eseje o języku i płci*. Kraków: Universitas.

SZPYRA-KOZŁOWSKA, Jolanta (2023a): Jakiej płci są Polak Kowalski i jego kole-dzy? O mało znanych aspektach generyczności rzeczowników męskoosobowych. In: *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, nr. 35, s. 217 – 236.

SZPYRA-KOZŁOWSKA, Jolanta (2023b): Pielęgniarka ery cyfrowej. Feminatywy w funkcji generycznej. In: *Język Polski*, CIII, z. 1, s. 71 – 85.

SZPYRA-KOZŁOWSKA, Jolanta (2024): Człowiek, polityk, podatnik. Czy generyczne maskulinum ma charakter w pełni inkluzywny? In: *Język Polski*, t. 104, nr. 1, s. 17 – 31. <https://doi.org/10.31286/JP.00623>.

TOMASZEWSKA, Aleksandra – JAMKA, Anna (2024): Język wrażliwy na płeć w sejmie i senacie: badanie korpusowe strategii feminizacji i neutralizacji w polskim dyskursie parlamentarnym. In: *Język Polski*, t. 104, nr. 4, s. 35 – 48. <https://doi.org/10.31286/JP.00995>.

WALKIEWICZ, Aleksandra (2022): Językowe wykładniki niebinarności płci w polszczyźnie. Część 1: Wprowadzenie do problematyki i próba systematyzacji. In: *Prace Językoznawcze*, XXIV, z. 1, s. 85 – 100.

WOŹNIAK, Ewa (2024): Od nazwy żeńskiej do feminitywum. Z dziejów kategorii słowotwórczej i jej nazewnictwa. In: *Poradnik Językowy*, z. 8, s. 87 – 100.

WYSOCKA, Aneta (2002): Językowy obraz Afrykanina. In: *Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury*, t. 14, s. 175 – 196.

ŻMIGRODZKI, Piotr (2021): Przemiany społeczne i cywilizacyjne a problemy definiowania w słowniku językowym. Na wybranych przykładach z Wielkiego słownika języka polskiego PAN. In: E. Horyń – E. Młynarczyk (eds.): *Dialog z Tradycją*. T. 9. *Językowe świadectwo przemian społecznych i kulturowych*. Kraków: Collegium Columbinum, s. 425–439.

Netografia

Byłom, byłoś. Rada Języka Polskiego, 2023. Dostęp: <https://rjp.pan.pl/porady-jezykowe-main/317-byom-byo> [cyt. 13.11.2023].

Jak język kształtuje rzeczywistość? Raport z badania ilościowego na temat feminitywów 2022. Dostęp: <https://tiny.pl/mz-4hdq5> [cyt. 5.12.2025].

Jak Parlament Europejski walczy o równość płci w UE? 2024. Dostęp: https://www.europarl.europa.eu/pdfs/news/expert/2019/8/story/20190712STO56961/20190712STO56961_pl.pdf; <https://www.europarl.europa.eu/gender-equality-week/pl/programme/> [cyt. 12.01.2025].

Jasnopis. Dostęp: <https://jasnopis.pl/prosty-jezyk/> [cyt. 5.12.2025].

JiM: *Jestem neuroróżnorodn*_. Dostęp: <https://jim.org/jak-mowic-o-osobach-w-spektrum-autyzmu/> [cyt. 12.01.2025].

KOŁODZIEJEK, Ewa (2022b): *Komunikacja inkluzywna. Odpowiedzialność za słowo, Poradnik: jak mówić i pisać o grupach narażonych na dyskryminację*, cz. 2, s. 4 – 12. Dostęp: <https://etykajezyka.pl/wp-content/uploads/2022/01/ETYKA-JEZYKA-Poradnik-FH-WYDANIE-2.pdf> [cyt. 12.01.2025].

KOSTRZEWA, Yga – DZIERŻANOWSKI, Marcin – MIECZNIKOWSKI, Grzegorz – ROGASKA, Karolina (eds.) (2023): *Jak pisać i mówić o osobach LGBTQIAP+*. *Poradnik*. Warszawa: Newsroom. Dostęp: <https://jakmowicolgbt.pl/> [cyt. 5.12.2025].

Manifest UJ. Uniwersytet Jagielloński. Dostęp: https://klimat.uj.edu.pl/pl_PL/regulamin-rady-klimatycznej-uj [cyt. 12.01.2025].

MRiT: *Ruszyła kampania „Jestem neuroróżnorodn*__”. Dostęp: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/ruszyła-kampania-jestem-neuroroznorodn> [cyt. 12.01.2025].

Stanowisko Rady Języka Polskiego w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów. Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN, 2012. Dostęp: <https://rjp.pan.pl/?view=article&id=1359:stanowisko-rady-jzyka-polskiego-w-sprawie-eskich-form-nazw-zawodow-i-tytuow&catid=109> [cyt. 27.12. 2023].

Stanowisko Rady Języka Polskiego przy prezydium PAN w sprawie żeńskich form nazw zawodów i tytułów. Rada Języka Polskiego przy Prezydium PAN, 2019. Dostęp: https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1861:stanowisko-rjp-w-sprawie-zenskich-form--nazw-zawodow-i-tytulow [cyt. 12.01.2025].

TAMBOR, Jolanta: *Feminatywy, maskulinytywy, osobatywy, neutratywy, dukatywy. Kim jestem? O kim mówię? Do kogo mówię? Polska Półka Filmowa.* Dostęp: <https://www.youtube.com/watch?v=EEBPHfvxE-0> [cyt. 12.01.2025].